

ІДЕНТИФІКАЦІЯ АУДИТОРСЬКОГО РИЗИКУ В УМОВАХ КОМП'ЮТЕРНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Визначаються особливості впливу комп'ютерних інформаційних систем на ідентифікацію та оцінювання аудиторського ризику та його складових

Ключові слова: аудиторський ризик, вплив комп'ютерно-інформаційних систем

Загальна постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Останнім часом набули розповсюдження сучасні засоби обробки економічної інформації, використання яких під час формування облікової інформації та виконанні аудиторських процедур вирішує низку проблем, пов'язаних з якістю і швидкістю формування, накопичення, передавання і використання інформації. Тому, аудиторам все частіше доводиться мати справу з комп'ютеризованим бухгалтерським обліком, формуванням показників фінансової звітності, а також виконанням аудиторських процедур в умовах застосування комп'ютерних інформаційних систем (КІС).

Чинні Міжнародні стандарти якості контролю, аудиту, оглядів, інших послуг, пов'язаних з наданням упевненості [1] передбачають, що аудитор на етапі планування своєї роботи має оцінити рівень аудиторського ризику, що визначається як ймовірність висловлення неадекватного професійного судження стосовно перевіреної інформації. Зважаючи на це, аудитор має оцінити вплив застосування клієнтом та самим аудитором під час обробки інформації КІС на рівень аудиторського ризику.

Водночас, не існує єдиної методики оцінювання такого впливу. Тому, зазначена проблема потребує певного наукового обґрунтування. Її вирішення сприятиме розв'язанню таких практичних завдань, як оптимізація процесу планування виконання завдань за надання упевненості (в тому числі – аудиту), підвищення обґрунтованості застосування аудиторських процедур, а також – забезпечення адекватності професійного судження аудитора за наслідками їх виконання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аспекти аудиту фінансової звітності детально досліджені в роботах закордонних (Р.Адамса, А.Аренса, Ф.Дефліза, Р.Адамса, С.Бичкової, Ю.Данилевського) та вітчизняних науковців (Р.Костирка, М.Никонович, О.Петрик, І.Пилипенка, О.Редька, В.Сопка та ін.).

Аспекти оцінювання аудиторського ризику детально викладені в роботах [2; 3; 6; 7] та ін. У публікаціях [4; 5] та інших знайшли відображення проблеми застосування інформаційних технологій в бухгалтерському обліку та аудиті.

Водночас, у дослідженнях недостатньо висвітлені аспекти ідентифікації чинників, пов'язаних із застосуванням КІС, на рівень аудиторського ризику.

У зв'язку з цим, **метою** дослідження, результати якого викладені у статті, є визначення обставин, пов'язаних з функціонуванням КІС, та ідентифікація характеристик їх впливу на аудиторський ризик.

Викладення основного матеріалу. Аудиторський ризик являє собою ймовірність того, що аудитор висловить невідповідну аудиторську думку в разі, якщо фінансові звіти містять суттєво викривлену інформацію [1].

Аудиторський ризик складається з трьох компонентів: властивий ризик, ризик контролю та ризик не виявлення.

Властивий ризик – це ризик викривлення залишку на рахунку (або класу операцій), який може бути суттєвим окремо або разом з викривленням залишків на інших рахунках (або класів операцій), якщо припустити відсутність відповідних заходів внутрішнього контролю.

Ризик контролю – це ризик того, що не можна буде своєчасно запобігти можливим викривленням залишку на рахунку (або класу операцій), які можуть бути суттєвими окремо або разом з викривленнями залишків на інших рахунках (або класів операцій), або їх не можна своєчасно виправити за допомогою систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю.

Ризик невиявлення – це ризик того, що аудиторські процедури по суті не виявлять викривлення залишку на

рахунку (або класу операцій), які можуть бути суттєвими окремо або разом з викривленнями залишків на інших рахунках (або класів операцій) [1].

Власне, застосування комп'ютерних інформаційних систем у процесі підготовки інформації та її аудиторської перевірки має безпосередній вплив на кожен з наведених компонентів. Саме тому вирішення проблеми ідентифікації та оцінювання зазначеного впливу має бути одним з ключових завдань, що має бути вирішене аудитором на етапі планування.

Серед аспектів, які мають бути досліджені для вирішення наведеного завдання, визначаються:

- надання оцінки ролі застосування КІС в аудиті;
- визначення елементів аудиторського ризику, через які застосування КІС впливає на його рівень;
- розкриття характеру такого впливу.

Для оцінки ролі КІС в аудиті варто розглянути два варіанти:

- 1) КІС застосовується клієнтом для формування інформації фінансової звітності;
- 2) КІС застосовується аудитором для виконання завдання з надання упевненості.

У випадку, коли КІС є складовою системи бухгалтерського обліку клієнта, аудиторі необхідно, насамперед, оцінити вплив самої КІС на процеси формування, систематизації, узагальнення та розкриття інформації.

Для такого впливу характерне наступне:

– зміни порівняно з некомп'ютеризованим способом ведення бухгалтерського обліку, стосуються способу обробки, зберігання даних та передачі фінансової інформації, що може впливати на системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю клієнта.

– відсутність слідів операцій. В деяких комп'ютерних системах корисні з точки зору аудитора контрольні записи про виконання операцій існують або нетривалий час або лише в машиночитаемому вигляді.

– єдина обробка операцій. Комп'ютерна обробка передбачає використання одних і тих же команд для виконання ідентичних операцій бухгалтерського обліку.

– відсутність розподілу функцій. Комп'ютерна система може здійснювати велику кількість процедур внутрішнього контролю, що в неавтоматизованих системах виконуються різними фахівцями.

– потенційні можливості появи помилок і похибок. Комп'ютерні системи більш доступні і відкриті для несанкціонованого доступу та для прихованої зміни даних.

– потенційні можливості посилення управління контролем з боку адміністрації. Комп'ютерні системи дають адміністрації широкий набір аналітичних засобів, що дозволяють оцінювати та контролювати діяльність підприємства.

– залежність інших засобів контролю від комп'ютерної обробки. При здійсненні процедур фізичного (ручного) контролю можна використовувати звіти та інші матеріали, створені за допомогою машинної обробки.

Зазначені характеристики впливу КІС на процеси накопичення, систематизації та розкриття інформації є властивими безпосередньо для системи бухгалтерського обліку клієнта і не стосуються процесів планування та застосування аудиторських процедур, оцінювання їх результатів та формування професійного судження аудитора.

Водночас, коли КІС застосовується аудитором для виконання завдання з надання упевненості, для впливу такого застосування на процес аудиту є характерними наступні аспекти:

– використання в обліку комп'ютерних інформаційних систем потребує додаткових витрат часу та інших ресурсів, пов'язаних з ознайомленням із функціонуванням самих систем, оцінкою їх надійності та адекватності;

– обробка великого обсягу даних за допомогою комп'ютера надає аудиторю можливість застосовувати технології і методи при проведенні аудиторських тестів;

– вплив на зміст аудиторських процедур, що застосовуються у процесі отримання та обробки інформації про систему бухгалтерського обліку і звітності, внутрішнього контролю суб'єкта, аналізу властивого ризику і ризику системи контролю, розробки і виконання тестів контролю і процедур перевірки за змістом;

– використання КІС під час виконання завдань з надання упевненості може вимагати від аудитора залучення фахівців, знайомих з комп'ютерними технологіями, що застосовуються установами та підприємствами, а також з основними цілями аудиту;

– КІС дозволяють збільшити глибину обробки інформації, підвищити якість її обробки і, як наслідок – забезпечити отримання більш адекватних результатів аудиту.

Таблиця 1. Ознаки поділу впливу застосування КІС на окремі складові аудиторського ризику

№	Складові аудиторського ризику	Ознаки поділу впливу застосування КІС
1.	властивий ризик	1) організація ведення бухгалтерського обліку 2) зміст фінансово-господарської діяльності клієнта 3) середовище фінансово-господарської діяльності клієнта
2.	ризик контролю ^[1]	1) система бухгалтерського обліку 2) середовище контролю 3) процедури контролю
3.	ризик невиявлення	1) вибір процедур обробки інформації 2) застосування процедур обробки інформації 3) оцінка результатів застосування процедур та формування професійного судження аудитора

Спосіб обробки, зберігання даних та передачі фінансової інформації, що може впливати на системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю клієнта, є елементом організації ведення бухгалтерського обліку, тобто безпосередньо впливає на властивий ризик.

Існування корисних з точки зору аудитора контрольних записів про виконання операцій або нетривалий час або лише в машиночитаемому вигляді пов'язане з послабленням можливостей системи внутрішнього контролю через неможливість (або обмежену можливість) доступу системи до необхідної інформації. Це є свідченням неадекватності середовища контролю, тобто відсутності належних умов для його функціонування. Таким чином, зазначена обставина безпосередньо впливає на рівень ризику контролю.

На ризик контролю впливає й той факт, що комп'ютерна обробка передбачає використання одних і тих же команд для виконання ідентичних операцій бухгалтерського обліку. Це дає можливість системі внутрішнього контролю попереджати та своєчасно виявляти відхилення, що можуть статися внаслідок несанкціонованого втручання в роботу КІС шляхом введення (навмисно чи ненавмисно) некоректних або непередбачених у певних випадках команд. Отже, в даному випадку класифікація впливу застосування КІС відповідає ознаці середовища контролю.

Зважаючи на те, що комп'ютерні системи більш доступні і відкриті для несанкціонованого доступу та для прихованої зміни даних, можна зробити висновок про вплив застосування КІС на процедури контролю, які мають забезпечувати попередження несанкціонованого доступу. Тобто, зазначена обставина також впливає на рівень ризику контролю.

Відсутність розподілу функцій санкціонування, обліку та виконання операцій в умовах, коли КІС може здійснювати велику кількість процедур внутрішнього контролю, які в неавтоматизованих системах виконуються різними фахівцями, безпосередньо впливає на надійність системи внутрішнього контролю через організацію його середовища.

Як вже зазначалося, комп'ютерні системи дають керівництву клієнта широкий набір аналітичних засобів,

Наведені обставини є характерними для процесів, що виконуються безпосередньо аудитором, і не залежать від особливостей функціонування клієнта.

Таким чином, при визначенні впливу на аудиторський ризик процесів, пов'язаних із застосуванням КІС, різні аспекти такого впливу можна умовно поділити за їх напрямками, а саме – аспекти впливу на процеси, які відбуваються в системі бухгалтерського обліку клієнта і не залежать від аудитора, та аспекти впливу на процеси, які виконуються аудитором і не залежать від клієнта.

Така класифікація дозволить ідентифікувати елементи аудиторського ризику, які зазнають впливу застосування КІС.

З цією метою, пропонуємо використовувати наступні ознаки поділу впливу застосування КІС на окремі складові аудиторського ризику (табл. 1).

що дозволяють оцінювати та контролювати діяльність підприємства. Це відбувається шляхом удосконалення відповідних контрольних процедур, що безпосередньо впливає на ризик контролю.

Водночас, при здійсненні процедур фізичного (ручного) контролю можна використовувати звіти та інші матеріали, створені за допомогою машинної обробки. Оскільки залежність інших засобів контролю від комп'ютерної обробки є наслідком організації ведення бухгалтерського обліку, зазначений аспект впливатиме на рівень внутрішнього ризику.

Зважаючи на те, що використання в обліку комп'ютерних інформаційних систем потребує додаткових витрат часу та інших ресурсів аудитора, пов'язаних з ознайомленням із функціонуванням самих систем, оцінку їх надійності та адекватності, аудитор має враховувати необхідність оцінки доцільності таких витрат з точки зору можливого застосування альтернативних процедур, спрямованих на отримання розуміння системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю клієнта.

Це є характерним і для обробки великого обсягу даних за допомогою КІС при виконанні аудиторських тестів, а також для впливу застосування КІС на зміст аудиторських процедур, що застосовуються у процесі отримання та обробки інформації про систему бухгалтерського обліку і звітності, внутрішнього контролю суб'єкта, аналізу властивого ризику і ризику системи контролю, розробки і виконання тестів контролю і процедур перевірки за змістом.

Водночас, використання КІС під час виконання завдань з надання упевненості може вимагати від аудитора залучення фахівців, знайомих з комп'ютерними технологіями, що застосовуються клієнтом, а також – з основними цілями аудиту. Зазначене потребує подальшого оцінювання результатів роботи таких фахівців та їх можливого врахування під час формування професійного судження аудитора.

З іншого боку, виникає потреба в опануванні самим аудитором знаннями в області електронної обробки даних і контролю на рівні, необхідному для самостійного проведення аудиторської перевірки в умовах функціонування КІС, а також для взаємодії з фахівцем з "комп'ютерного аудиту". Це, як і збільшення глибини обробки інформації, впливає на процеси оцінювання результатів застосування аудиторських процедур.

¹ Для ідентифікації ознак поділу впливу застосування КІС на ризик контролю пропонуємо використовувати характеристики елементів системи внутрішнього контролю, визначені у Міжнародних стандартах якості контролю, аудиту, оглядів, інших послуг, пов'язаних з наданням упевненості

Таким чином, всі обставини, пов'язані із застосуванням КІС для планування, виконання аудиторських процедур, оцінювання їх результатів та формування професійного судження аудитора, безпосередньо впливають на рівень ризику виявлення.

Характер впливу обставин, пов'язаних з використанням КІС, на елементи аудиторського ризику пропонуємо визначити за критеріями збільшення та/або зменшення рівня аудиторського ризику.

За результатами проведеного дослідження, нами визначено наступні характеристики, наведені у табл.2.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Як свідчать результати проведеного дослідження, характер впливу процесів, пов'язаних із застосуванням КІС, на рівень аудиторського ризику пов'язаний з такими чинниками, як обставини впливу та елемент аудиторського ризику, на який впливають зазначені обставини.

Виходячи з цього, характер впливу пояснюється напрямом зміни як величини окремих елементів аудиторського ризику, так і його загального рівня.

Таблиця 2. Характеристика впливу застосування КІС на рівень аудиторського ризику

№	Чинник	Елемент аудиторського ризику	Характер впливу на аудиторський ризик
1.	Спосіб обробки, зберігання даних та передачі фінансової інформації	Внутрішній ризик	1. Збільшення 2. Зменшення
2.	Відсутність слідів операцій	Ризик контролю	Збільшення
3.	Єдина обробка операцій	Ризик контролю	Зменшення
4.	Відсутність розподілу функцій	Ризик контролю	Збільшення
5.	Потенційні можливості появи помилок і похибок	Ризик контролю	Збільшення
6.	Потенційні можливості посилення управління контролем з боку адміністрації	Ризик контролю	Зменшення
7.	Залежність інших засобів контролю від комп'ютерної обробки	Внутрішній ризик	1. Збільшення 2. Зменшення
8.	Потреба у додаткових витратах часу та інших ресурсів	Ризик виявлення	Збільшення
9.	Можливість застосовувати новітні технології і методи при проведенні аудиторських тестів	Ризик виявлення	Зменшення
10.	Вплив на зміст аудиторських процедур	Ризик виявлення	1. Збільшення 2. Зменшення
11.	Необхідність залучення фахівців, знайомих з комп'ютерними технологіями	Ризик виявлення	Збільшення
12.	Збільшення глибини та підвищення якості обробки інформації	Ризик виявлення	Зменшення

Список використаної літератури:

- Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance and Related Services Pronouncements. 2010 Edition. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://web.ifac.org/publications/international-auditing-and-assurance-standards-board/handbooks>.
- Безухова Т.Г. Організація і методика аудиту: навч. посіб. для дистанц. навч. / Т.Г. Безулова, Н.С. Усик. Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна". Інститут дистанційного навчання – К.: Університет "Україна", 2007. – 371с.
- Дорош О. Ризик викривлення інформації в обліку і аудиті / О. Дорош // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 2008. – Вип.39. – С. 149-154.
- Зоріна О.А. Автоматизація аудиту в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О.А. Зоріна // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. – 2008. – №2. – С. 25-30.
- Канцедал Н.А. Методологічні аспекти розвитку

При цьому, варто зауважити, що загальний рівень аудиторського ризику визначається не лише під впливом застосування КІС, а й залежить від інших обставин. Тому, оцінювання залежність аудиторського ризику від чинників, обумовлених КІС, має відбуватися у комплексі з іншими процедурами, пов'язаними з оцінюванням імовірності висловлення аудитором неадекватного професійного судження.

Тому, **серед напрямків подальших досліджень**, варто виділити наступні:

– оцінка комплексної взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на рівень аудиторського ризику;

– визначення критеріїв прийнятності рівня аудиторського ризику в умовах використання КІС;

– визначення та оцінка величини аудиторського ризику, що має місце внаслідок впливу процесів, пов'язаних з використанням КІС.

бухгалтерського обліку та аудиту в комп'ютерних інформаційних системах / Н.А. Канцедал, О.Г. Пономаренко // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. – 2008. – №2. – С. 31-33.

6. Кулаковська Л.П. Основи аудиту: навч. посіб. / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. – [3-тє вид.] – К.: Каравела, 2006. – 312с.

7. Никонович М.О. Організація і методика аудиту: навч. посіб. / М.О. Никонович, К.О. Редько, О.А. Юр'єва; за ред. Є.В. Мниха. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 472с.

ШЕРСТЮК Олександр Леонідович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансового аналізу і контролю Київського національного торговельно-економічного університету.

Надійшла до редакції: 02.04.12 р.